

ქართული

ქართული მარცხი არაა?
ქართული ქართული არაა?
ღმერთი, ბუდისწილი,
ზღვა და, იმედი!

1(26) 2010

იანვარი-თებერვალი

გერმანიის ქართული სათვისტომოს ორგანო

სომთავრულის აღდგენა

Qამაბ შკველიძე

ფულა, ჯერმანია

სომთავრულის აღდგენის საკითხი პირველად წამოაყენა სკაკი ყანიძემ 1962 წ., მაგრამ მიუხედავად მისი უდიდესი მცდელობისა, საქმე დღესაც რჩება მოუგვარებელი.

გნობილია, რომ თანამედროვე ქართულ წერაში იხმარება ხელოვნურად შექმნილი მთავრული ასოები, რომლებიც პირველად შემოღებულ იქნა გაზეთ „ბრძოლის“ მიერ 1866 წელს რუსული დამწერლობის ზეგავლენით. შანამდის კი იხმარებოდა ჭეშმარიტი მთავრული ასოები მრგვლოვანის სახით.

ამ პრობლემის გასაგებად საჭიროა პატარა ექსკურსი ისტორიაში. ძანამედროვე დამწერლობებში ბერძნულ, ლათინურ, სომხურ, სლავურ ფუძეებზე განირჩევა სასტრიქონო და საზედაო (მთავრული) ასოები. ის სხვაობა გამოდინარეობს ჩვეულებრივი ასოების და ინიციალების დაპირისპირებიდან (ლათინური დამწერლობის ქვეყნებში მე-11-15 სს).

სასტრიქონო ასოები აგრძელებენ შუასაუკუნეების კურსივის წარმოშობის მინუსკულური წერის ტრადიციებს. მინუსკულური (ლათ. minusculus პატარა) წერა ხმარობს მხოლოდ სასტრიქონო ასოებს. იგი შეიქმნა როგორც სწრაფწერის და კურსივის შედეგი მე-8 საუკუნის ბოლოს (ლათინურ ანბანის ფუძეზე). ყერძნული სწრაფწერა კი შეიქმნა მე-9 ს.

მე-13 საუკუნიდან ლათინურ დამწერლობაში იწყება მაგუსკულური და მინუსკულური ასოების ხმარება სხვადასხვა ფუნქციით.

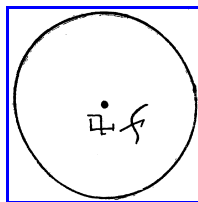
სსოების შემოღების თარიღები				
	მთავრული	ჩუსხური	სკრული	მთ./ნუსხ.
ყერ.	ძვ.წ. 9 ს.	2 ს.	3 ს.	13 ს.
ზათ.	ძვ.წ. 7 ს.	2 ს.	3 ს.	13 ს.
ყარ.	ძვ.წ. 5 ს.	8 ს.	8 ს.	14 ს.
სომ.	სხ.წ. 5 ს.	13 ს.	19 ს.	14 ს.
სლა.	10 ს.	14 ს.	15 ს.	16 ს.

საზედაო (მთავრული) ასოები სასტრიქონობისაგან განირჩევა სიმაღლით,

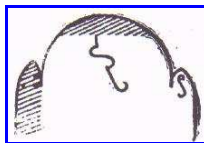
ზოგ შემთხვევაში კი მოხაზულობითაც (ბერძ. Αα, Γγ, Δδ; ლათ. Aa, Bb, Gg). საზედაო ასოები ატარებენ არა მარტო ასოების ხასიათს, არამედ დეტერმინატივებისაც, აღნიშნავენ რა მათგან დაწყებულ სიტყვას როგორც წინადადების დაწყებას, საკუთარ სახელს, სხვადასხვა სათაურების ნაწილებს. ჯერმანულ დამწერლობაში საზედაო ასოებით წერენ არსებით სახელებს, ინგლისურში — ყველა სრულმნიშვნელოვან სათაურებს. საზედაო ასოები ორიენტირებულია ლათინური კაპიტალური მონუმენტური მაგუსკულური წერის ფორმებზე.

შადუსკულური წერა (ლათ. majusculus ცოტადენ მეტი) შედგება მარტო საზედაო ასოებისაგან. ყერძნული მაგუსკულური წერა წარმოდგენილია კლასიკური მონუმენტური ბერძნული ანბანით, რომელიც დამკვიდრდა სთენში ძვ. წ. მე-7 ს. „ზათინური მაგუსკულური წერა წარმოდგენილია მონუმენტური ლათინური ანბანით (ძვ. წ. მე-6 ს.). სათაურებში, წერტილის შემდეგ ტექსტის ნაწილის გამოსაყოფად, საკუთარ სახელებში საზედაო ასოების ხმარება ლათინურ წერაში დაიწყო მე-13, სლავურ წერაში კი მე-16 ს.

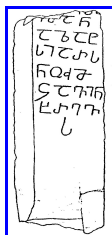
სხლა გადავხედოთ ქართული დამწერლობის განვითარებას. ჟართული დამწერლობა წარმოიშვა წარმართულ ხანაში, რაც დაამტკიცა ყამაბ სატარიძემ თავის ბრწყინვალე მონოგრაფიაში „ჯართული ასომთავრული“.

სრმაზის ლანგარის ინიციალები „ყ(ყრცხვ) ყ(ითიანში) ყ(არძამის-ძვ)“ (ახ. წ. 70 ს.)

სრმაზის სტელის ვენზელი „ს(ყვახოს)“ (ახ. წ. 75 ს.)

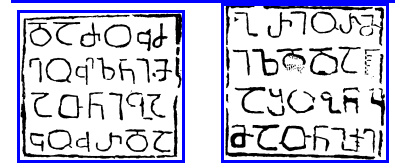
ჩეგრესის სტელა (ახ. წ. 1 ს.)

შავათის სტელა (367 წ.)

ჯართული დამწერლობის აყამდე აღმოჩენილ უძველეს ნიმუშად ითვლება

სრმაზის ნეკროპოლში აღმოჩენილ ვერცხლის ლანგარზე ახ. წ. 70 წ. შესრულებული პიტიახმის ინიციალები. ჴუნზელი სტელაზე იმავე ნეკროპოლიდან შესრულებულია 75 წ. ჴარწერა ჩეგრესის ნაქალაქარში აღმოჩენილ საფლავის ქვაზე ამოკვეთილია 1-2 სს. ორწო-მთანეთში, სოფელ შავათში არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილ ქვა-ჯვარზე ასომთავრული ანბანი ამოკვეთილია 367 წ. სალესტინაში სტერე ჴერიელის მიერ მე-5 ს. აშენებული მონასტრის მოზაიკური წარწერა დათარიღებულია 430 წლით. ჩვენამდის მოაღწია მე-5 ს. პალიმფესტმა სახარების ფრაგმენტით.

შოზაიკური წერწერები სალესტინის მწინდა ტეოლორეს მონასტერში (430 წ.)

ფრაგმენტი სახარებიდან. V ს. (პალიმფესტი)

შოზაიკური წერწერა სალესტინის მწინდა ტეოლორეს მონასტერში (532 წ.)

ის ასოები მოხაზულობით მრგვალია და სიმაღლით ისინი თანაბრები არიან (ინერებიან ორ ხაზს შუა). შროთა განმავლობაში ზოგ ასოს ჩამოუგრძელდა ვერტიკალური ხაზი, ზოგს კი შეკრული თავი გაეხსნა. შაახლოვებით მე-8 ს. „მრგვლოვანიდან“ წარმოიშვა ე. წ. „ნუსხური“, რომელიც წარმოადგენს წერის კუთხოვან სახეობას და რომელშიც ოთხი სხვადასხვა სიმაღლის ასოთა ჯგუფია და ასოები ოდნავ მარჯვნივაა გადახრილი. ჴანვითარების შემდეგ ეტაპზე (მე-8 ს.) ასოები დამრგვალდა, გასწორდა და გამარტივდა, რაც

განაპირობა მათი გადაბმულობისაკენ მიდრეკილებამ. უმასთანავე ასობმა შეინარჩუნეს ოთხხაზოვნობა. ჩარმოიშვა ქართული წერის მესამე სახეობა — „მხედრული“, რომელიც ფაქტურად წარმოადგენს სწრაფწერის ნაირსახეობას.

ქართული წერის სახეობები
სტომბავრული
საქართველოს იმერეთის სახელმწიფოს სახელმწიფო დოკუმენტების წერა
რუსული
საქართველოს იმერეთის სახელმწიფოს სახელმწიფო დოკუმენტების წერა
სხედრული
აბგვედრული მხედრული მხედრული მხედრული მხედრული მხედრული

ხეობისგანუღიდან ნათლად ჩანს, რომ ქართულმა წერამ თავის განვითარებაში იგივე გზა განვლო, რაც ბერძნულმა და ლათინურმა. ქართული წერის სამივე სახეობა შემდგომში პარალელურად იხმარებოდა. ჩიგნები ნუსხურით იწერებოდა, მრგვლოვანი კი იხმარებოდა სათარებში, ინიციალებს და აბგვედრების დასაწყისად.

ქართული წერის სახეობები

სტომბავრული

საქართველოს იმერეთის სახელმწიფოს სახელმწიფო დოკუმენტების წერა

რუსული

საქართველოს იმერეთის სახელმწიფოს სახელმწიფო დოკუმენტების წერა

სხედრული

აბგვედრული მხედრული მხედრული მხედრული მხედრული მხედრული

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1768 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1768 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1768 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1768 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1768 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1768 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1768 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1768 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1768 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1768 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1768 წ.

დილი წიგნები „კონდაკი“ და „ზოცვანი“ (1710 წ.), ჯაფარი ჯაფარიძის „სწრაფი. ზოცვანი. შოკლე საქრისტიანო სწავლა“ (თბილისი, 1797 წ.).

სწრაფი. ზოცვანი. შოკლე საქრისტიანო სწავლა

სწრაფი. ზოცვანი. შოკლე საქრისტიანო სწავლა

სწრაფი. ზოცვანი. შოკლე საქრისტიანო სწავლა

„გიტაის სიბრძნე“, 1784 წ. (თავფურცელი)

სწრაფი. ზოცვანი. შოკლე საქრისტიანო სწავლა

სწრაფი. ზოცვანი. შოკლე საქრისტიანო სწავლა

სწრაფი. ზოცვანი. შოკლე საქრისტიანო სწავლა

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1781 წელს ლაშავის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1781 წელს ლაშავის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1781 წელს ლაშავის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1781 წელს ლაშავის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1781 წელს ლაშავის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1781 წელს ლაშავის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1781 წელს ლაშავის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1795 წელს ჩოგოტის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1795 წელს ჩოგოტის მიერ

ახალი წინადადების დასაწყისი ასობები გამოყენებით დაინერა ჯორჯიევსკის მრავალხაზი, სწრაფი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობის“ სხვადასხვა ნუსხები, მე-19 ს. პირველ ნახევარში დაბეჭდილი წიგნები „სწრაფი მხედრული“ (1810 წ.), ჩოგოტის კავრატონის „სწრაფი დაწვებითგან ჯორჯიისა, ე. ი. ჯორჯიისა, რომელ არს სრულიად საქართველოვანი“ (1848 წ.). უმასვე წესითა შესრულებული ჩოგოტის კავრატონის ხელნაწერი „სწრაფი მხედრული“.

სწრაფი. ზოცვანი. შოკლე საქრისტიანო სწავლა

სწრაფი. ზოცვანი. შოკლე საქრისტიანო სწავლა

სწრაფი. ზოცვანი. შოკლე საქრისტიანო სწავლა

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობის“
სადაწერილია 1795 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობის“
სადაწერილია 1795 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობის“
სადაწერილია 1795 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობის“
სადაწერილია 1795 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1781 წელს ლაშავის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1781 წელს ლაშავის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1781 წელს ლაშავის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1781 წელს ლაშავის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1781 წელს ლაშავის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1781 წელს ლაშავის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1781 წელს ლაშავის მიერ

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1801 წ.

სტონი კავრატონის „ჩყობილსიტვაობა“
სადაწერილია 1801 წ.

მონდომება ამ საქმის გამოსასწორებლად.

შხატვარმა სენტონ შემბადემ აკადემიკოს სკაკი ყანიძის ხელმძღვანელობით 1964 წელს შექმნა სასტამბო შრიფტი „*ცნივერსიტეტი*“ მთავრული, ნუსხური

და მხედრული ასოებით. *სმ შრიფტით დაიბეჭდა რამოდენიმე ნაშრომი.*

შას შემდეგ კიდევ შეიქმნა რამოდენიმე შრიფტი, რომლებითაც შეიძლება ნებისმიერი სირთულის ტექსტის აკრეფა.

წინამდებარე სტატიის დაკავალდონება მთავრული ასოებით ისახავს მიზნად ასომთავრულის სილამაზის წარმოჩენას და იმ დავინყებულ მშვენიერი ნუსის აღდგენას, რომლითაც ვსარგებლობდით მე-19 ს. 60-ან წლებამდე.

ჰოთა ძუსთველის უკედავი ქმნილება ქართული ლიტერატურის მშვეყეაბაა. *სმასთანავე მან მსოფლიო ლიტერატურის საგანძურშიც დაიკავა საპატიო ადგილი საქვეყნოდ განთქმულ შედეგებს შორის. „ზეფხისტყაოსანი“ უკე გადათარგმნილა მრავალ უცხო ენაზე და მისი ავტორი ისევე ცნობილი გახდა მსოფლიოში, როგორც *ცმიროსი, ჟირდოვისი, ნიზამი, შანტე, ყექსპირი, ჯევეთე, სუჟკინი.* ჰოთამ ბრწყინვალედ გამოიყენა ქართული ენის მხატვრული შესაძლებლობანი და მომხიბლველი პოემა შექმნა, რითაც ისახელა თავი და ასახელა ქართული ერი, რომელიც სამართლიანად ამყოფს მისი უებრო ნაწარმოებით. ძუსთველი ქართული კულტურის მედროზე გახდა ძველი და ახალი საქართველოსთვის*

ზაი ხანია მიმდინარეობს „*ზეფხისტყაოსნის*“ ტექსტის მეცნიერული შესწავლა და კრიტიკული განხილვა, მისი გაცხრილვა მერმინდელი მინარევისაგან და ცდები პოემის ენის დახვეწისა და პირვანდელი სახის აღდგენისა. *ჰეიძლება ითქვას, რომ ამ მხრით უკეე გარკვეულ პროგრესს ვართ მიღწეული. *სუ ვისმე უძვეეს წილი**

ყრიფტ „*ცნივერსიტეტი*“ მესრულეპული ტექსტის ფრამენტი

ნუსხურის და მხედრულის ერთდროული ხმარების მაგალითი

*სმყასყღი, ძამ ძს უდხო უდმაცაჩიოთო: ზიფროსყო. საცართველო დმჯასყიჩიცს ყოქს-ჟოისხს შიღნიყო დჩ შიჩიყროს ში სდსღიძიჩიღის თიძიჟნიყო. საცართველოს, ისიყო ძიაცაძიღ მთიოთ საბტოთა ზავმირს, იჩიფოძიძაჟც სყოფიოთი შიძიყოთაძიო უდმარღოთიყც. საცართველო, ისიყო ძიაცაძიღ მთიოთ საბტოთა ზავმირი, აჩიშე რიყას ყასძიძაძიყოსდოთიოთი შიძყაძიძაძიო სოიძიღ. *სო ძიძეძამ უდხოთი უდმაცაძიჩიყც ცყოროსყო რიყა მღიოთიოთაყც.**

*სმბობენ, რომ ეს გაზი გამოგონილია ზნგლისში. სეძიძიძიოთოთა ამტობინებს ყეფსპირს დედანში ან შიჩიბლის დი სასტერნაკის თარგმანში., სეძიძიძიოთოთას ისევე როგორც მთელ სეყყათი ბიყოიძის, ესატიოთება სხვაგვარი დასავლური გამოცდილება. სეძიძიძიოთოთა, ისევე როგორც მთელი სეყყათი ბიყოიძიო, უნდა იყოს ბოროტებისათვის დახურული სივრციე. *სი რატომ გაზის გამოყენება ცბილისში იყო მკველელიობა.**

სკაკი ყანიძის სტატიები, მიძღვნილი მთავრული ასოების აღდგენის პრობლემისადმი

ს. ყანიძე. შადარული საუნჯე. // საბტოთა ხელოვნება. — 1962. — № 9. — ჯე. 49—72.

ს. ყანიძე. ჰართული ორთოგრაფიის ისტორიიდან. // შრომა. — 1967. — № 10. — ჯე. 13—16.

ს. ყანიძე. მთავრული ასოების ხმარების გამო ქართულში. // ზიტერატურული საქართველო. 30.06.67.

ს. ყანიძე. შოპაქერეთა საპასუხოდ. // ზიტერატურული საქართველო. 8.09.67.

ს. ყანიძე. სალიტერატურო ქართულის სატიროტო საკითხები (ნერილების კრებული). — ცბილისი, 1979.

*სენტონ *კავრატონი.* წყობილისტიყვაობა. — 1781 (გადამწერი შავით აქეტიოტო სლექსიძე). საქართველო — *ჰუსეთის ხელმეკრულეა* (ქელოგიევსკის ტრაქტატი). — 1783.*

*ირეკლე შეფის წერილი *ჰუსეთის იმპერატოტო* ჯკატერინე შიორისადმი. — 1784.*

ჯანწესბა მინანგანის საქართველოცა მართვისა, — ცეილისი, 1801.

*შეფის ჯიორგის ძე ცეიმურამ. ზსტორია დანყე-ბითგან ჯეირისა, ე. ი. ჯიორგისა, რომელ არს სნულიად საქართველოცა. — სანკტ *სე-ტერბურდი, 1848.**

*ცეიმურამ *კავრატონი.* ჯანმარტება პოემა „ზეფხისტყაოსნისა“. (ჯიომ ზმედაშვილის რედაქციით, გამოკვეციეტი და საძიებლით). — ცბილისი, 1960. — ჯე. 033.*

*სემიოტრი *კიფიანი.* ჰართული დრამატიკა. — სანკტ *სე-ტერბურგი, 1882.**

*ზეფხის ტყაოსნის საკითხები. // *ს. ყანიძე. ცხულებანი 12 ტომად. — ე. 5. — ცბილისი, 1985. — ჯე. 7-275.**

*სეტრინონის ქართველოთა მონასტრის ტიპიკონი. // *ს. ყანიძე. ცხულებანი 12 ტომად. — ე. 9. — ცბილისი, 1986. — ჯე. 55-123.**

*შტედლიძე *ცამამ.* სსომთავრული. — 1999. — 440 გვ., 978 ილ., ტაბ.*

*შტედლიძე *ცამამ.* შსოფლოის ქვეყნები. — 2005. — 254 გვ. — 646 ილ.*

*შტედლიძე *ცამამ.* ჰართული დამწერლობა. — 2006. — 134 გვ., 670 ილ., ტაბ.*

საეკლესიო სიტყვის კონა. — 2006. — 74 გვ., 40 ილ.

*შტედლიძე *ცამამ.* შამწერლობები და ენები. — 2007. — 412 გვ.*

*შტედლიძე *ცამამ.* კობლიოგრაფია. — 2007. — 58 გვ. — 14 ილ.*

*შტედლიძე *ცამამ.* სსომთავრული. ნუსხური. მხედრული. — 2008. — 312 გვ., 697 ილ., ტაბ.*

*შტედლიძე *ცამამ.* საქართველოს სიმბოლიკა. — 2009. — 340 გვ., 3667 ილ., 89 ტაბ.*

*შტედლიძე *ცამამ.* ცინამედროვე ჯერმანია. — 2009. — 189 გვ., 1380 ილ.*

მთავრული და მხედრული ასოების გამოყენებით დანერილი ნაშრომები

*სენტონ *კავრატონი.* წყობილისტიყვაობა. — 1768 (გადამწერი ჯიორგი სლექსიძე-შუსხიძეილი).*

*სენტონ *კავრატონი.* წყობილისტიყვაობა. — 1781 (გადამწერი ზოსაბაძე).*

*სენტონ *კავრატონი.* წყობილისტიყვაობა. — 1781 (გადამწერი ნელოფიტი).*

კიოიონი. ბრებული სკაკი ყანიძის 80 წლისთავის საიუბილოდ. — ცბილისი, 1967.

სავლეს ეპისტოლეთა ქართული ვერსიები. // ცბილისის უნივერსიტეტის შრომები. — ე. 16. — ცბილისი, 1974.

იტლთა და შვიდთა მნათობთათვის. XII საუკუნის ასტროლოგიური ტრაქტატი. — ცბილისი, 1975.

სხლოვდება ქართული დამწერლობის შექმნის 2425 წლისთავი!